

SAŽETAK

Zbornik se sastoji od tri tematska poglavlja u kojima se raspravlja o mogućnostima uspostave održivog ruralnog razvoja i u konačnici postizanja integralne održivosti hrvatskih ruralnih područja.

Prva tematska cjelina, *(Ne)razvoj nekada i sada*, donosi priloge Ivana Brlića, Nikole Šimunića i Ive Turka. Ivan Brlić u tekstu „Pregled povijesti zaštite prirodnog i kulturnog okoliša u Lici (1746.–1942.)“ prikazuje povijest zaštite okoliša u Lici prožetu surovim promjenama klime i vegetacije s jedne te stalnim ljudskim prilagodbama prirodnim datostima s druge strane. Negativni procesi kao što su nestanak šuma, nepogodna tla, razvoj papratnih zajednica, širenje erozije i bujica ukazali su na potrebu zakonskih regulativa radi zaustavljanja takvih procesa. Tako su u Lici postojale vrlo rigorozne zakonske odredbe kao i precizne planske intervencije vezane za okoliš još u razdoblju Vojne krajine. Rad donosi neke pozitivne primjere odnošenja prema okolišu u Lici od 18. do 20. stoljeća, odnose iz kojih možemo, premda nisu primjenjivi danas, svakako izvući primjer dobre prakse. Pritom je posebno značajan pothvat austrijskog generala i vojskovođe Gideona Laudona koji je 1746. godine planski zasadio gaj na pjeskovitom Krbavskom polju. U tom je razdoblju na području Like i Podgorja osnovano deset društava za poljepšanje i uređenje mjesta i okolice, postojalo je više od 100 školskih vrtova, nekoliko desetaka kulturnih vijeća, zaklada i ostalih udruga koje su se brinule o prirodnom i kulturnom okolišu u ličkim mjestima i selima. U radu se prvenstveno ocrta djelovanje tih civilnih i organizacijskih elemenata ličkog društva koji su pomogli u estetskom uređenju okoliša i jačanju ekološke svijesti. Tako je cilj priloga na temelju službenih županijskih izvještaja, lokalnih tiskovina i arhivske građe kao i zakonskih odredaba ukazati na pozitivne primjere iz prošlosti kojima je ondašnje stanovništvo utjecalo na prirodni i kulturni okoliš. Kako bi se upotpunila slika ukupnih zbivanja, prezentirani su i odabrani i negativni primjeri te njihove posljedice.

U drugom tekstu, „Stanovništvo Grada Gospića i održivi razvoj: izazovi budućnosti“, Nikola Šimunić i Ivo Turk okreću se prikazu trenutačnih demografskih kretanja stanovništva na primjeru manjeg grada kakvih je većina u Hrvatskoj i koji su gotovo bez iznimke okruženi pretežno i/ili izrazito ruralnim prostorom te upozoravaju na izazove koji bi se zbog negativnih demografskih procesa gradovima poput Gospića mogli dogoditi u budućnosti. Konkretni predmet istraživanja ovog rada dinamika je i struktura stanovništva Grada Gospića u razdoblju 1971.–2011. koje autori smatraju jednim od čimbenika održivoga razvoja. Ističu kako je upravo stanovništvo temeljni razvojni agens svakog područja. Također konstatiraju da je provedba razvoja

temeljenog na konceptu održivosti izazov koji podrazumijeva stabilnu populaciju s izraženim pozitivnim demografskim kretanjima i strukturama. U Gospiću je demografska situacija izrazito nepovoljna, pa su tako opća hrvatska negativna demografska obilježja (depopulacija, vanjska emigracija, iseljavanje s ruralnih područja, ostarjelost stanovništva) prisutna na ovome prostoru u možda najintenzivnijem obliku. Autori zaključuju da su određeni procesi, od čega valja izdvojiti višedesetljetnu opću depopulaciju, generiranu agrarnom prenapučenošću, ratovima, glađu, smanjenjem nataliteta i u novije vrijeme recesijskom krizom (nezaposlenost i iseljavanje, pogotovo mlađih dobnih skupina, ali i povećana stopa divorcijaliteta), snažno erodirali demografsku bazu Grada Gospića. Ukupan broj stanovnika Gospića u posljednjih se pola stoljeća prepolovio. Ukratko, tekst prikazuje i analizira osnovne determinante dinamike stanovništva Grada Gospića u navedenom razdoblju i u fokusu se nalazi prirodna promjena i migracijska bilanca, a uz to se analizira biološki sastav stanovništva Grada Gospića. Kako bi prikazali spomenute demografske procese, autori koriste statističke metode demografske analize.

Druga tematska cjelina, *Utiranje staze za održivu budućnost*, oblikovana je kroz četiri teksta. U prvom, „Aktualnost ruralne sociologije: problematiziranje održivosti ‘prostora iza’“, Toni Popović, Renata Relja i Tea Gutović govore o sociološkoj grani koja, čini se, posljednjih godina nije u fokusu socioloških istraživanja. Autori u prilog potrebi za takvim istraživanjima ističu površinu i brojnost stanovništva hrvatskih ruralnih područja koji bi trebali (p)ostati relevantnim „predmetom“ sociološkog interesa. Premda hrvatska ruralna područja ne naseljava većina populacije kao u prošlosti, niti su ona ishodište proizvodne djelatnosti kao nekada, i dalje su važna kao multifunkcionalni prostor života, rada, odmora i rekreacije putem aktivnosti kojima se nastoji očuvati ruralna tradicija i makar elementarna održivost. U Europi, naime, svjedočimo porastu želje za boravkom na selu još od 70-ih godina prošlog stoljeća i rastućih problema urbanog življenja. Važnost integralnog urbano-ruralnog razvoja danas je široko prepoznata. Pristupanje Hrvatske Europskoj uniji otvara mogućnost aktualiziranja ruralnog razvoja nakon višedesetljetnog zanemarivanja, pri čemu se nadnacionalne smjernice ugrađuju u nacionalne strateške dokumente, uz dostupnost značajnih financijskih sredstava. Na temelju bibliometrijske analize i analize sadržaja znanstvenih časopisa koji se, uz ostale teme, bave hrvatskim selom (*Sociologija i prostor, Revija za sociologiju, Socijalna ekologija i Društvena istraživanja*) autori razmatraju upravo aktualnost u proučavanju ruralnih prostora s naglaskom na stanje u Hrvatskoj. Vremenski okvir analize je razdoblje od jednog desetljeća, od 2006. do 2016. U odnosu na dobivene rezultate i važnost međunarodne dimenzije ruralne sociologije, zaključno se razmatra uloga sociološkog istraživanja u razvoju sela kao i pripremanje sociologa za bavljenje tom problematikom.

U tekstu „(Ne)mogućnost održivog razvoja za male i srednje gradove u hrvatskom prostornom sustavu“ Anđelina Svirčić Gotovac najprije ističe da koncept održivog razvoja (engl. *sustainable development*) još od kraja 20. st. nastaje iz potrebe da se na nov način analizira proces rasta i razvoja modernog društva, odnosno društva 21. stoljeća. Dodaje da se u globalizacijskom kontekstu tog koncepta temeljna suprotstavljenost nalazi upravo između razvojne i ekološke ideje. Potom konstatira kako ugroženost prirodnog svijeta, klimatske promjene, urbano siromaštvo s jedne strane kao socijalno-ekološka pitanja, te demografska i prostorna neravnomjernost i pad kvalitete života s druge kao urbano-politička pitanja ostaju i dalje otvorena i posebno nerješiva za manje urbane sredine kao što su hrvatske. Dodatno, regionalni je razvoj u Hrvatskoj već desetljećima neravnomjeran i izrazito centraliziran što se u razdoblju tranzicije samo produbilo. Primjerice, četvrtina stanovnika države živi u četiri najveća gradska naselja, iako se brojem ističu mali gradovi, a nedostaju gradovi srednje veličine. Mogućnost održivog razvoja za manje razvijene sredine (manje i srednje gradove prije svega) u kontekstu europskih dokumenata i preporuka jedan je od načina rješavanja ovih pitanja. Upravo *Teritorijalna Agenda 2020* usvojena 2011. kao dio strategije EUROPA 2020. – *Europska strategija za pametan, održiv i uključiv rast* – stavlja poseban naglasak na ravnomjeran i policentričan regionalni razvoj i teritorijalnu koheziju. Time bi se dugogodišnje naslijeđene i produbljene procese depopulacije, stagnacije, centralizacije, hijerarhizacije naselja, litoralizacije, smanjenog nataliteta, demografskog starenja i druge koji obilježavaju hrvatski prostor, pokušalo ublažiti. U tome posebnu ulogu može imati upravo uzajamno djelovanje postojećeg i većinom očuvanog prirodnog te ljudskog (humanog) kapitala na lokalnoj razini i mogućnost iskorištavanja odgovarajućih fondova EU-a. Koncept pametnih gradova (engl. *smart cities*) dio je navedene strategije EU-a i primjer tzv. primijenjene održivosti na lokalnoj razini. Iako u Hrvatskoj postoje pozitivni primjeri, koje autorica navodi, još uvijek ih je nedovoljno.

Treći rad, „Prakse održivosti: tko radi ono o čemu mi maštamo?“ najprije prikazuje ideje i koncepte održivog razvoja, odrasta, solidarne ili etične ekonomije, prisutne u različitim oblicima javnog diskursa. Autorice Olga Orlić i Nataša Bokan potom analiziraju nekoliko pojava i praksi koje se u posljednje vrijeme javljaju u Hrvatskoj, a usko su vezane uz navedene koncepte. Inicijative i grupe kojima se posebno bave su ekosela i poljoprivreda potpomognuta zajednicom. Analizu provode u okviru nekoliko koncepata utopije i utopijske misli, Mumfordova koncepta utopije rekonstrukcije i de Geusove analize literarnih utopija. Zajednička navedenim pokretima, a vezano uz utopijsku misao, jest činjenica da predstavljaju određeni oblik ekotopije, u suvremeno doba nezaobilaznog oblika utopije koji podrazumijeva ne samo modificirane odnose između ljudi već i one između čovjeka i prirode. Stvaranje održivijeg društva ključno je mjesto

zagovaranja suvremenih, zelenih političkih teoretičara te stoga ekotopija, kao posebno aktualan oblik utopije rekonstrukcije i utopije dostatnosti za njih predstavlja nužnost. Međutim, stvaranje održivijeg društva nameće se kao nužnost za većinu pojedinaca nezadovoljnih postojećim sustavom. Za neke od njih, nezadovoljstvo se artikuliralo u konkretne pokušaje ostvarivanja zamišljenog i oni su u fokusu analize ovoga rada.

Tekstom „Sociološki okvir održive gradnje“ Nevena Duvnjaka i Kaje Ferića završava drugo poglavlje Zbornika. Područje gradnje koje sav ljudski izgrađeni okoliš u najvećoj mogućoj mjeri usklađuje s principima održivog razvoja ovdje je u fokusu. Autori posebno ističu kako u stvaranju i upravljanju ljudskim izgrađenim okolišem sudjeluje čitav niz različitih struka, pa bi suradnja trebala biti ključ za izgradnju prilagođenu potrebama zajednice, uklopljenu u okoliš unutar kojeg nastaje. Kada je riječ o samom procesu projektiranja i izgradnje građevine, riječ je o suradnji unutar tehničkih znanosti kao što su arhitektura, građevinarstvo, strojarstvo, energetika, elektrotehnika. S druge strane, jedan od osnovnih stupova održivog razvoja je društveni razvoj kojim se bave pretežno društvene znanosti. Održiva gradnja svoju potpunu usklađenost s konceptom održivog razvoja nastoji postići uz pomoć društvenih znanosti čiji se nalazi koriste pri planiranju, projektiranju, izgradnji, održavanju i upravljanju građevinama. Da bi stručnjaci i znanstvenici koji se bave društvenim razvojem mogli usmjerene i učinkovitije pomoći stručnjacima koji se bave održivom gradnjom, moraju bolje razumjeti tehničke znanosti kao važne za kreiranje ljudskoga izgrađenog okoliša. Rad pokušava pružiti stručnjacima i znanstvenicima iz društvenih područja osnovna tehnička znanja o održivoj gradnji. S druge strane pokušava pružiti stručnjacima i znanstvenicima iz tehničkih područja osnovna znanja o održivom društvenom razvoju. Razumljivo je i logično da se time stvaraju nova interdisciplinarna znanja, pa u tu svrhu autori rada žele upozoriti na potrebu za intenzivnijom suradnjom znanstvenika i stručnjaka koji pripadaju različitim strukama i znanostima, a u konačnici utječu na rješenja unutar održive gradnje, a samim time i ostvarenja koncepta održivog razvoja.

Posljednja tematska cjelina, *O održivosti kroz „svijet života“*, sastoji se od dva teksta koji nakon što pojasne koncepte također vezane uz održivi razvoj, posebno obrađuju i prikazuju primjere ruralnog turizma u Lici, koji makar djelomično nose predznak održivosti.

Anita Bušljeta Tonković u tekstu „Koncept održivog ruralnog turizma: primjeri dobre prakse u Lici“ opisuje svojevrsnu pomirbu ekoloških s ekonomskim interesima. Ističe važnost uloge održivog ruralnog turizma koji je u sinergiji s ostalim gospodarskim djelatnostima na ruralnom području i koji ne predstavlja okosnicu gospodarstva već svojevrsan dodatni prihod zajednicama i kanal za distribuciju lokalnih proizvoda. Premda postoje kritike upućene nejasnoći koncepta, osobito zbog toga što se različiti

oblici razvojnih planova mogu svesti pod koncept održivog ruralnog turizma, primjeri iz prakse govore u prilog takvom obliku turizma. Trenutačna paradigma ruralnog razvoja u Europskoj uniji podrazumijeva decentraliziran pristup i zajedničko djelovanje javnog, privatnog i civilnog sektora. Često se govori o neoendogenom pristupu razvoju, odnosno mjestu gdje se susreću mogućnosti i vizije lokalnih zajednica s nacionalnim i regionalnim razvojnim smjernicama. Takvi „susreti“ u europskim zemljama označavaju mjesto gdje se kreiraju i nakon toga implementiraju lokalne strategije razvoja primjerene kako ekološkim, tako i ekonomskim razvojnim interesima pojedinih regija. Ovakvim se pristupom razvoju ruralnih područja želi istodobno sačuvati ono izvorno, ali i omogućiti zadovoljenje suvremenih potreba i zahtjeva. Naglasak se stavlja na investicije, ne na subvencije, odnosno javnim se prihodima podupiru nove ekonomske aktivnosti u ruralnim područjima, što obuhvaća širok raspon djelatnosti – od zaštite bioraznolikosti i upravljanja krajolikom do turističke djelatnosti i poduzetničkih pothvata. Suvremeni razvojni koncepti fokusiraju se na multifunkcionalnost ruralnih područja i na taj način oblikuju integralnu održivost sela i manjih gradova. Autorica zaključuje da su gradovi u Lici sa svojim ruralnim područjem idealan poligon za oblikovanje i implementaciju takvih razvojnih rješenja osobito zbog toga što se selo u Hrvatskoj napokon počinje smatrati javnim dobrom, prostorom koji nudi kvalitetan ekološki, ambijentalni i rekreacijski sadržaj. Tome svjedoče u ovome radu prikazani primjeri dobre prakse.

Autorica Katarina Milković u tekstu „Pećinski park Grabovača u funkciji razvoja održivog turizma s naglaskom na geobaštinu, georaznolikost i geoturizam“ govori o procesu nastanka, razvoja i djelovanja Javne ustanove Pećinski park Grabovača koja se nalazi u Općini Perušić u Ličko-senjskoj županiji. Ustanova je usmjerena na razvoj održivog, u ovom slučaju ruralnog turizma. U fokusu njezina djelovanja nalazi se ekoturizam s posebnim naglaskom na geoturizam odnosno zaštitu i odmjereno korištenje georaznolikosti i geobaštine, pri čemu se vodi računa i o uključenosti i dobrobiti lokalne zajednice. Na temelju godišnjih izvještaja u radu je prikazan kronološki pregled provedenih projekata i istraživanja na zaštićenom području koje Park obuhvaća. Uz prikaz provedenih domaćih i europskih projekata, pri čemu valja istaknuti Erasmus+ projekte *Karst 4U – Discover Undiscovered* i *Karst 4U – Explore Croatia's nature* te projekt *Pogled u dinjenu: izgradnja kapaciteta za održivo korištenje i praćenje sastavnica prirode*, posebno se ističe suradnja Parka s mladima, članovima lokalne zajednice i mladima iz europskih zemalja. Specifični elementi zaštićenog prostora – georaznolikost i geobaština – potencijal su za daljnji razvoj ovog oblika selektivnog turizma, odnosno jačanja održivog ruralnog turizma u Lici općenito. Tekst nam iz ponešto drugačije perspektive prikazuje „svijet života“ konkretnoga lokalnog, ruralnog koje uistinu postaje prepoznatljivim mjestom

rekreacije, razbibrige, odmora, ambijentalno ugodnoga prostora za kojim su građani EU-a u potrazi još od 70-ih godina prošlog stoljeća.

Zbornik *Koga (p)održiava održivi razvoj?* mozaik je promišljanja o ruralnome koji svoju osnovnu svrhu nalazi u različitosti ideja, koncepata i primjera kako bismo i sami imali mogućnost izbora ruralnoga kao prostora čijem održivom razvoju možemo pridonijeti.